

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sanat ve Tasarım Ana Bilim Dalı

Sanat ve Tasarım Bilim Dalı

GELENEKSEL GİYSİLİ DAMAL BEBEĞİNİN İNCELENMESİ VE ÜRETİM AŞAMALARI

Saffet Esra ÇORA

Doç. Dr. Filiz ÖZTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2024

GELENEKSEL GİYSİLİ DAMAL BEBEĞİNİN İNCELENMESİ VE ÜRETİM AŞAMALARI

Saffet Esra ÇORA

Doç. Dr. Filiz ÖZTÜRK

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sanat ve Tasarım Ana Bilim Dalı

Sanat ve Tasarım Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2024

KABUL VE ONAY

Saffet Esra ora tarafından hazırlanan ‘‘Geleneksel Giysili Damal Bebeğinin İncelenmesi ve Üretim Aşamaları’’ başlıklı bu çalışma, 14.11.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Atilla Cengiz KILIÇ (Başkan)

Doç. Dr. Filiz ÖZTÜRK (Danışman)

Prof. Dr. Bülent KURTİŞOĞLU

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

14/11/2024

Saffet Esra ÇORA

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* **Tez danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tezin **Doç. Dr. Filiz ÖZTÜRK** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Saffet Esra ÇORA

ÖN SÖZ

Geleneksel Damal kadın giysilerini ve geleneksel giysili Damal bebeğinin özelliklerini araştırarak kültürel bellek oluşturacak bilgilerin kayıt altına alınmasını amaçlayan bu çalışmaya beni teşvik eden danışmanım Doç. Dr. Filiz Öztürk'e yürekten teşekkür ederim.

Ayrıca Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsündeki eğitimim sürecinde desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Bülent Kurtişoğlu'na teşekkür ederim.

Alan araştırmalarım sırasında bilgi ve belgelerini benimle paylaşan, araştırmanın doğru ilerlemesine katkı sunan Damal ilçesinin sakinlerine ve Damal Bebeği Üreticisi Kadınlarına en içten teşekkürlerimi sunarım.

Saffet Esra Çora
Ardahan-2024

ÖZET

ÇORA, Saffet Esra. “*Geleneksel Giysili Damal Bebeğinin İncelenmesi ve Üretim Aşamaları*”, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2024.

Toplumlar, kendi iç yapılarında ihtiyaç duyduğu örf, adet ve gelenekleri kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirmiştir. Ancak zaman içinde çevre ve yaşam koşullarındaki değişikliğe göre bu değerler değişim göstermektedir. Damal yöresinin geleneksel kadın giysileri bu bağlamda ele alındığında, günlük yaşamın dinamiğine ayak uyduramadığı için artık tercih edilmemektedir. Ancak Damal kadını giysileri üzerinden çıkarmış olsa da duygusal bir bağla bağlı olduğu bu giysileri bez, tahta ve plastik bebekler üzerine giydirerek yaşatmaya devam etmektedir. Bebekler üzerine giydirilen giysilerin biçimi, motifleri ve aksesuarları, kökleri Orta Asya’ya dayanan Türkmen gelenekleri ve inanışlarıyla bağ kurmakta ve önemli bir kültür aktarıcısı rolü oynamaktadır.

Günümüzde artık günlük olarak kullanılmasa da bu geleneksel elbiseler turizm ve tanıtım amaçlı yapılan Damal bebeklerinde yaşatılmaktadır. Damal bebeği yapımı, hem Damal ilçe merkezi ve köylerinde yaşayan kadınlar tarafından hem de Ardahan Halk Eğitim Merkezine bağlı Damal Bebek Evinde yapılmaktadır. Damal bebeği yapımı, yörenin tanıtılmasına katkı sunmasının yanında yörenin kadınlarının gelir sağlayan bir iş kolu olmaya da başlamıştır.

Çalışmada, Damal bebeğinin yapım aşamaları, bebeğin üzerindeki motif ve aksesuarların incelenmiş, geleneksel Damal kadın giysileri ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca geleneksel Damal kadın giysileri için Damal ilçe ve köylerinde alan araştırması yapılmış, elde edilen bilgi ve görseller kayıt altına alınarak çalışmada sunulmuştur. Bu belgelemenin yapılması ile gelecek kuşaklara geleneksel Damal kadın giysilerinin doğru şekli ile aktarılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde geleneksel giysili bebek tanımı yapılmış, geleneksel giysili bebek yapımına temel olan kültür, inanç ve geleneklerden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde Damal bebeğinin ait olduğu kültür ve geleneğin daha net anlaşılması için Damal ilçesi ve geleneksel giysili Damal bebeği yapım tarihçesi

anlatılmıştır. Yerel bir değer olan geleneksel giysili Damal Bebeğinin gerek turizm gerekse tanıtım açısından önemine vurgu yapılmıştır.

Üçüncü bölümde geleneksel Damal Kadın giysileri tanıtılmış, giysinin Türkmen kadınları açısından önemine değinilmiştir. Bölümün sonunda, geleneksel giysili Damal bebeği yapım aşamaları anlatılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Ardahan, Damal, Türkmen, Yöresel Bebek, Geleneksel Giysi

ABSTRACT

ÇORA, Saffet Esra. *Investigation and Production Stages of Damal Doll with Traditional Clothes*, Master Thesis, Ardahan, 2024.

Societies have shaped the customs, traditions and customs they need in their internal structures according to their own needs. However, these values change in time according to the changes in the environment and living conditions. When the traditional women's clothes of Damal region are considered in this context, they are no longer preferred because they cannot keep up with the dynamics of daily life. However, although Damal women have removed their clothes from their clothes, they continue to keep these clothes, to which they are emotionally attached, alive by wearing them on cloth, wooden and plastic dolls. The form, motifs and accessories of the clothes worn on dolls establish a connection with Turkmen traditions and beliefs rooted in Central Asia and play the role of an important cultural transmitter.

Although they are no longer used on a daily basis today, these traditional dresses are kept alive in Damal dolls made for tourism and promotional purposes. Damal dolls are made both by women living in Damal district centre and villages and in Damal Doll House affiliated to Ardahan Public Education Centre. In addition to contributing to the promotion of the region, Damal doll making has started to be a business branch that provides income for the women of the region.

In the study, the production stages of the Damal doll, the motifs and accessories on the doll were examined and compared with traditional Damal women's clothing. In addition, field research was carried out in Damal districts and villages for traditional Damal women's clothing, and the information and visuals obtained were recorded and presented in the study. With this documentation, it is aimed to transfer traditional Damal women's clothing to future generations in the correct form.

In the first part of the study, the definition of traditional dressed dolls was made, and the culture, beliefs and traditions that are the basis for making traditional dressed dolls were mentioned.

In the second part, Damal district and the history of making Damal dolls with traditional clothes were explained in order to understand the culture and tradition to which

the Damal doll belongs more clearly. The importance of Damal doll with traditional clothes, which is a local value, in terms of both tourism and promotion is emphasised.

In the third chapter, traditional Damal women's clothes are introduced and the importance of the clothes for Turkmen women is mentioned. At the end of the chapter, the stages of making Damal doll with traditional clothes are explained.

Keywords:

Ardahan, Damal, Türkmen, Local Doll, Traditional Clothes

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	3
GELENEKSEL GİYSİLİ BEBEK TANIMI, TARİHİ VE ÇEŞİTLERİ.....	3
1.1. GELENEKSEL GİYSİLİ BEBEK TANIMI VE TARİHİ.....	3
1.2. GELENEKSEL GİYSİLİ BEBEK YAPILMA SEBEPLERİ.....	4
1.2.1. Kültürel, İnanç ve Gelenek Bağlamında Geleneksel Giysili Bebek Yapımı	5
1.2.2. Tanıtım ve Turistik Amaçlı Geleneksel Giysili Bebek Yapımı.....	6
2. BÖLÜM.....	8
GELENEKSEL GİYSİLİ DAMAL BEBEĞİNİN İL VE İLÇE TANITIMINA KATKISI	8
2.1. ARDAHAN İLİ ve DAMAL İLÇESİ TARİHİ	8
2.1.1. Ardahan İli Tarihi ve Coğrafi Konumu	8
2.1.2. Damal İlçesi Tarihi ve Coğrafi Konumu	10
2.2. DAMAL BEBEĞİNİN TARİHİ	10
2.2.1. Damal Bebeğinin Tarihi	10
2.3. DAMAL BEBEK EVİ ve KADIN KAFETERYASI.....	12
2.4. DAMAL BEBEĞİNİN İL ve İLÇE TANITIMINA KATKISI.....	13
2.4.1. Günümüzde Damal Bebeğinin Yapılma Sebepleri.....	13
2.4.2. Damal Bebeği Üretiminin Kültürel, Turistik ve Ekonomik Açından Ardahan İline ve Damal İlçesine Katkısı	14

3. BÖLÜM.....	16
DAMAL BEBEĞİNİN İNCELENMESİ ve ÜRETİM AŞAMALARI	16
3.1. DAMAL'IN GELENEKSEL KADIN GIYSİLERİ	16
3.1.1. Başa Giyilenler ve Aksesuarlar	24
3.1.1.1. Keten	24
3.1.1.2. Kofi-Terlik	27
3.1.1.3. Yağlık	32
3.1.2. Bedene Giyilenler	33
3.1.2.1. Gömlek-Köynek-Köynek Yeleği	33
3.1.2.2. Pijama	34
3.1.2.3. Saya	35
3.1.2.4. Önlük-Etekçe-Etek Belleme	38
3.1.2.5. Kuşak-Belbağı-Belyeri, Gümüş-Altın Kemer, Düğme ve İt Boncuğu (Deniz Kabukluklu) Kemer	38
3.1.2.6. Döşlük ve Döş Toru (Tor)	41
3.1.2.7. Kolçak	43
3.1.3. Düz Örtü-Önlük	43
3.1.4. Ayağa Giyilenler	47
3.1.5. Kadının Medeni Durumuna Göre Geleneksel Giyim Şekilleri	49
3.1.2.1. Genç Kız Giyim Şekli	49
3.1.2.2. Gelin Giyim Şekli (Gelinlik).....	53
3.1.2.5. Evli Kadın Giyim Şekli	54
3.1.2.4. Dul Kadın ve Yaşlı Giyim Şekli ,.....	55
3.2. DAMAL BEBEĞİ ÜRETİMİ	55
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA	72
KAYNAK KİŞİLER	74
EKLER.....	75
EK 1. ORİJİNALLIK RAPORU FORMU	75
EK 2. ETİK KURUL İZİN	76
ÖZ GEÇMİŞ.....	77

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

TDK	Türk Dil Kurumu
UNDP	United Nation Development Programme Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Ardahan-Damal Haritası (https://www.kgm.gov.tr)	9
Resim 2. 2000’li yılların başında yapılmış geleneksel giysili Damal bebeği, (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	11
Resim 3. Damal Bebek Evi, bebek üretimi yapan kadınlar (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	12
Resim 4. Damal Bebek Evi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	13
Resim 5. Resim 5. Damal bebeği üreticisi ve emekli eğitimci Hatice Dönder, Damal Festivali (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	14
Resim 6. Damal Festivali’nde satış yapan Damal bebeği üreticisi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	15
Resim 7. Damal Dernekleri Federasyonu arşivinden (Kaynak: Güner KÖKAT, 2024)	17
Resim 8. Damal Dernekleri Federasyonu arşivinden (Kaynak: Güner KÖKAT, 2024)	17
Resim 9. Düğün, Yadiğar DEĞİRMENCİ’ye ait fotoğraf, 2024.....	18
Resim 10. Geleneksel giysili Damal Kadını (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Selvi KATARAN, 2024).....	18
Resim 11. Geleneksel giysili Damal Kadınları (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Şengül DEĞİRMENCİ, 2024)	19
Resim 12. Geleneksel giysili Damal Kadınları (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Özcan ŞENTÜRK, 2024).....	19
Resim 13. Dereköy Derneği arşivinden (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ, 2024)	20
Resim 14. Geleneksel giysili Damal Kadınları (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Yücel BEKTAŞ, 2024)	20
Resim 15. Otağlı Köyü Derneği arşivinden (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Medine MARAL, 2024)	21
Resim 16. Dereköy Derneği arşivinden (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Esen YAYCI, 2024)	21
Resim 17. Geleneksel Damal kadın giysisi ve Damal bebeği hakkında yapılan görüşmeye katılanlar (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	22
Resim 18. Fidan DAMAT, 83 yaşında (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	22

Resim 19. Geleneksel Damal kadın giysilerini giyen Seyran SIRBUDAK ve Yadiğar DEĞİRMENCİ (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	23
Resim 20. Şimşir DEĞİRMENCİ'ye ait 50 yıllık olduğu belirtilen keten (Başörtüsü) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	24
Resim 21. Seyran SIRBUDAK'a ait 50-60 yıllık olduğu söylenen keten (başörtüsü) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	24
Resim 22. Zöhre ERDOĞAN'ın babasının halasına ait 70 yıllık keten (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	25
Resim 23. Şimşir DEĞİRMENCİ'ye ait 50 yıllık keten (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	25
Resim 24. Hatice DÖNDER'e ait keten, kumaşı 30-40 yıl önce yenilenmiş, boncuklar 100-110 yıllık (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	26
Resim 25. Seyran GÜRBUDAK'a ait başa giyilen ve kofiyeye takılan parçalar (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	26
Resim 26. Gelin başlığı, duvak (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	27
Resim 27. Seyran SIRBUDAK'ın annesine ait 80 yıllık olduğu söylenen kofiyeye (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	27
Resim 28. Kofiyeye bağlı olan ve çene altından geçirilen sahandırık (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	28
Resim 29. Şimşir DEĞİRMENCİ'ye ait 50 yıllık kofiyeye (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	28
Resim 30. Hatice DÖNDER'e ait kofiyeye (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	29
Resim 31. Şimşir DEĞİRMENCİ'ye ait 50 yıllık duluk ipi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	29
Resim 32. Seyran SIRBUDAK'a ait 80 yıllık duluk ipi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	30
Resim 33. Seyran SIRBUDAK'a ait 80 yıllık başyeri (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	30
Resim 34. Seyran SIRBUDAK'a ait top (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	31
Resim 35. Fidan ATMACA'ya ait kofiyeye, topun kofiyede kullanım şekli (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	31
Resim 36. Yağlık (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	32

Resim 37. Yağlığın bağlanma şekli (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	32
Resim 38. Yağlık, kafinin çevresine bağlanma şekli (Kaynak: Hatice DÖNDER) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	33
Resim 39. Gömlek-Köynek (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	33
Resim 40. Pijama (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	34
Resim 41. 41. Pijama (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	34
Resim 42. Resim 42. Yeşil saya (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	35
Resim 43. Saya (taraklı kumaş), (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	36
Resim 44. Saya (taraklı kumaş), (Kaynak: Melek Hocaoglu) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	37
Resim 45. Sayanın üstüne bağlanan etekçe, etekçeler (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	38
Resim 46. Etekçelerin bağlanışı, (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	38
Resim 47. Hüsnîye YAĞCI'ya ait 50 yıllık kuşak (belbağı) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	39
Resim 48. Seyran SIRBUDAK'a ait 80 yıllık saya, kuşak, gümüş kemer, düğmeli kemer (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	40
Resim 49. Hatice DÖNDER'e ait 100 yıllık kuşak (çarpana dokuma) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	40
Resim 50. Fidan ATMACA'ya ait 50 yıllık tas (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	40
Resim 51. Hatice DÖNDER e ait 100 yıllık boncuklu kemer (it boncuğu denilen deniz kabuğu) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	41
Resim 52. Yıldız DOLANBAY'a ait 50 yıllık gümüş kemer (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	41
Resim 53. Seyran SIRBUDAK'a ait 80 yıllık tor (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	42
Resim 54. Seyran SIRBUDAK'a ait 80 yıllık tordan detay (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	42
Resim 55. Yıldız Dolanbay'a ait tor (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	42
Resim 56. Seyran GÜRBUDAK'a ait kolçak (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	43
Resim 57. Fadime DEĞİRMENCİ'ye ait 20 yıllık geleneksel giysili Damal bebeği (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	44
Resim 58. Şimşir DEĞİRMENCİ'ye ait giysi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	45
Resim 59. Düz Etek örnekleri	45

Resim 60. Hatice DÖNDER'e ait düz etek (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	46
Resim 61. Hatice DÖNDER'e ait fotoğraf	46
Resim 62. Şimşir Değirmenci'ye ait 50 yıllık çorap (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)..	47
Resim 63. Huri Demirbilek'e ait yün çorap (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	48
Resim 64. Fidan Atmaca'nın gelinlik çorabı (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	48
Resim 65. Seyran GÜRBUDAK'a ait çorap (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	48
Resim 66. Fidan ATMACA'ya ait bekar genç kızların taktığı kofî/başlık (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	49
Resim 67. Sigil, siyil diye isimlendirilen kofînin hem önünde hem arkasında yer alan boncuk işleme (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	50
Resim 68. Bekar genç kızların taktığı kofî (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	50
Resim 69. Hatice Dönder, bele bağlanan apırğa (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	51
Resim 70. Hatice DÖNDER'e ait Çerkez eteği (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	51
Resim 71. Genç kızların giydiği etekler, çerkez eteği ve bele bağlanan fırfırlı etek apırğa (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	52
Resim 72. Genç kız giyimi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	52
Resim 73. Fidan ATMACA'ya ait gelinlik (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	53
Resim 74. Evli kadın giyimi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	54
Resim 75. Damal Bebek Evi damal bebeğinin giydirilmesi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	57
Resim 76. Döş torunun yapım aşaması (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	57
Resim 77. Döş torunun yapım aşaması (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024).....	58
Resim 78. Sahandırık yapımı (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	58
Resim 79. Ardahan Damal Bebek Evi, Damal bebeğinin elbise parçaları (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2023)	59
Resim 80. Ardahan Damal Bebek Evi, Damal bebeğinin elbise parçaları (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2023)	59
Resim 81. Damal Halk Eğitim Merkezi kursunda yapılan giysi parçaları (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	60
Resim 82. Duluk ipi yapımı (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	60
Resim 83. Damal giysi parçaları, (Keten, kemer, kolçak, başyeri) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	61

Resim 84. Damal giysi parçaları (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	61
Resim 85. Etekçeler ve saya (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	62
Resim 86. Etekçeler ve saya (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	62
Resim 87. Etekçeler ve saya (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	63
Resim 88. Giydirilmiş Damal bebeğinin arkadan görünümü (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	64
Resim 89. Bezden yapılmış geleneksel giysili Damal bebeği (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	65
Resim 90. Bezden yapılmış geleneksel giysili Damal bebeği (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	65
Resim 91. Damal Halk Eğitim Merkezi'nde yapılan gelin bebek (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	66
Resim 92. Ardahan Damal Bebek Evi üretimi, evli kadın giysisi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	67
Resim 93. Ardahan Damal Bebek Evi üretimi, evli kadın giysisi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	68
Resim 94. Ardahan Damal Bebek Evi üretimi, bekar genç kız giysisi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	69
Resim 95. Ardahan Damal Bebek Evi üretimi, bekar genç kız giysisi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)	70

GİRİŞ

Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederken, Türkmenler, kültürlerini, geleneklerini ve inanç sistemlerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Damal yöresi, bu Türkmen göçlerinin etkisiyle oluşmuş ve yöredeki sosyal yapı, kültürel doku buna göre şekillendirmiştir. Damal Türkmenleri, Orta Asya'dan getirdikleri geleneksel yaşam biçimlerini, sanatlarını, yemek kültürlerini ve diğer toplumsal normlarını bu yeni coğrafyada sürdürmeye devam etmektedirler.

Araştırmaya konu olan Geleneksel Damal kadın giysisi, zengin Türkmen kültürün ve tarihî mirasın izlerini taşımaktadır. İşlemelerinde kullandıkları koç boynuzu ve hayat ağacı motifleri kökleriyle hala sıkı bir iletişim halinde olduklarını göstermektedir. Yapılan araştırmada, belleklerinde yer eden bu motifleri günümüzde Damal bebeği ile yaşatmaya çalıştıkları görülmektedir. Renkler içinde durum aynıdır. Giyside kullanılan özellikle “ebem kuşağı” diye isimlendirdikleri gökkuşağı renkleri de Türk kültüründe kullanılan renklerin devamıdır. Damal’da kullanılan şans ve yiğitliği temsil eden kırmızı ile bereketin sembolü olarak kabul edilen yeşil rengin kullanımını geçmişte Türk boylarının günlük hayatında sıklıkla görülmektedir.

Kullanılan renklerin bir diğer bağlantısı da Alevilik inancıyla ilgilidir. Giyside kullanılan beyaz, siyah, mavi, yeşil, sarı, mor, pembe, kırmızı renklerinin Alevilik inancında çeşitli anlamları vardır.

Son yirmi yıla kadar günlük hayatta sadeleştirilerek kullanılan bu giysi günümüzde neredeyse gündelik yaşamdan tamamen kalkmış durumdadır. Hala köylerde giysinin belli başlı parçalarını giyen yaşlı kadınların, yas veya hastalık gibi koşullara bağlı olarak elbiseyi giymekten vazgeçmesi ve genç kadınların ise günümüz modasına uygun giyinmeyi tercih etmesi buna neden olmuştur. Geleneksel giysi ise Ardahan’a özel günlerde, Ardahan’ın tanıtım faaliyetlerinde, başka şehirlere göç etmiş ya da turistik amaçla şehre gelmiş kişilerin anı amaçlı fotoğraf çektirirken ve halk oyunlarında giyilen bir kostüm olarak kullanılmaktadır.

Yapılan çalışmada, Damallı kadınların, bu geleneksel giysilere derin bir duygusal bağla bağlı oldukları gözlemlenmiştir. Bu bağ bu geleneksel giysili bebeklerin sadece tanıtım ve turizm amaçlı yapılmadığının göstergesi olmuştur.

Alan araştırmasında ulaşılan yaklaşık 70 yıllık Damal kadın elbiseleri ile günümüzde yapılan geleneksel Damal bebeğinin üzerindeki giysilerdeki değişiklikler ve eklemeler dikkat çekicidir. Bu farklılıklar tespit edilerek değerlendirme yapılması ve belgelenmesi bu açıdan önem arz etmiştir.

1. BÖLÜM

GELENEKSEL GİYSİLİ BEBEK TANIMI, TARİHİ ve ÇEŞİTLERİ

1.1. GELENEKSEL GİYSİLİ BEBEK TANIMI VE TARİHİ

Geleneksel tanımı online sözlükte “geleneğe dayanan, gelenekle ilgili olan; anadan görme, gelenekli, ananevi, tradisyonel” olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.). Bu kavram, belli bir toplum ya da toplumun bir parçasının giyim ve kuşam tercihleri açısından düşünüldüğünde, o toplumun ya da toplum parçasının tarihî, kültürel ve sosyal değerlerini yansıtan önemli unsurlardan biridir. İlk çağlar düşünüldüğünde örtünmenin doymakla eşit sayıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. İnsanların avcı-toplayıcı yaşam şeklinden tarımı keşfederek yerleşik yaşama geçmeleri ve bunun sonucu olarak hem ekonomik hem kültürel olarak yaşanan gelişim sonucu, örtünme yerini giyinmeye, giyim de estetik ile birleşerek günümüz giyim kuşam biçimlerine ulaşmıştır (Çeliksap, 2015).

Günümüzde dünya üzerindeki çeşitli toplumlar “gündelik yaşam” için her cinsiyet ve yaş grubu için belli giyinme biçimlerini benimsemiştir. Bunlar dışında kalan giyinme biçimleri, her milletin kendi geçmişinden gelen giyinme biçimleri ve giysi parçaları gibi, genellikle halk oyunları ekiplerinin sergiledikleri gösteriler ile nişan, kına gecesi ve düğün gibi geleneksel toplum organizasyonlarında görülmekte ve kullanılmaktadır (Özel ve Tan, 1992). Türkçedeki kullanımlarına bakıldığında, geleneksel kavramı ile folklorik kavramının birbirine yakın anlamlara sahip oldukları görülmektedir.

Folklor, Türk Dil Kurumu online sözlüğünde “halk bilimi” olarak tanımlanmaktadır. Halkbiliminin temel araştırma alanını da öncelikli olarak geleneksel bilgi oluşturmaktadır (Özdemir, 2018). Yüzyıllar boyunca hayatı, gereksinimler doğrultusunda değişen ve gelişen geleneksel bilgi yönlendirmektedir.

Alan Dundes, “Folklor Nedir?” (Dundes, 1997) adlı makalesinde; folklorun ne olduğu konusunda folklor araştırmacılarının arasında bir fikir birliğine varılamadığından, bu nedenle de yapılan tanımların ya “bilgi” (lore) ya da “halk” (folk) üzerine odaklandığından bahsetmiştir. Bu yüzden yapılan tanımların genellikle bilginin nesiller arasında nasıl aktarıldığına, yani folklorun sözlü olarak olduğu kadar yazılı formlarla da aktarılabilir olduğuna, dikkat çekmektedir. Kültür ise Türk Dil Sözlüğü’nde “tarihsel,

toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden kültür, öncelikle insan ile doğa arasındaki sıkı bağın bir sonucu olarak ortaya çıkarmaktadır (Özdemir, 2018).

Bu tanımlamalardan da görülmektedir ki, gelenek, folklor ve kültür, birbirleriyle sıkı bir şekilde ilişkili olan kavramlardır. Kültür, bir toplumun tarihi, sanatı, gelenekleri, inançları ve yaşam tarzını içeren geniş bir kavramken folklor, bir toplumun geleneksel hikayeleri, şarkıları, dansları, el sanatları ve diğer her türlü sözlü veya somut kültürel ürünlerinin toplamıdır. Folklor, kültürel mirası korumanın bir aracı olarak hizmet ederken, folklorik ya da geleneksel giysilerde kültürel kimliği ve mirası somutlaştırmaktadırlar (Özdemir, 2018).

Geleneksel giysiler, bazen bir toplumun gelenek veya tarihi olarak kabul edilen giyim tarzını ifade ederken bazen de aynı toplum içindeki farklı dini görüşlerin, bölgelerin veya ulusal kimliklerin sembolü olarak görülmekte ve toplumsal bağları güçlendirme ve ifade etme amacını taşıyabilmektedirler.

Benzer şekilde oyuncaklar da bir kültürün, inançlarının, hikayelerinin ve geleneklerinin taşıyıcısıdır. Bir toplumun geleneksel kültürünün bir parçası olarak kabul edilir ve birçok toplumun geleneksel el sanatları, sembolleri ve inançlarına dair önemli ipuçları sağlar.

1.2. GELENEKSEL GİYSİLİ BEBEK YAPILMA SEBEPLERİ

Oyuncaklar, çocukların toplumda kazanacakları sosyal ve cinsel rollerini öğretmesi yanı sıra o toplumun giyim-kuşam, takı, aksesuar ve bulunduğu coğrafyaya özgü etnografik eşyaların öğrenilmesi ve diğer toplumlara tanıtılmasında da önemli bir rol üstlenmektedir (Sakin, 2016). Bu sayede bizler, fiziksel uzaklıkların ne kadar olduğuna bakılmaksızın, kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıkları geniş bir perspektiften görebiliriz. Bu açıdan bakıldığında geleneksel giysili bebekler, el sanatları ve kültürel mirasın birleştiği önemli örneklerdir. Bu bebekler, her kültürün kendine özgü, farklı el sanatları teknikleri kullanılarak üretilirken o toplumun kimliğini, değerlerini ve geçmişini de anlatılır. Üretimlerinde yerel malzemeler, teknikler ve geleneksel motiflerle kullanılır, (Sakin, 2016). Bebeklerin üretiminde ve süslemesinde kullanılan semboller, desenler

veya renler, o toplumun sahip olduğu ritüelleri, mitolojisi veya dini inançlarını da anlatmaktadır (Sormaz, 2010). Toplumun bütün geçmişı ile üretilmiş olan bebekler, çocuğu hem sosyal ve kültürel çevreyi taklit ederek toplumsal kurallar hakkında bilgi edinerek içinde yaşayacağı topluma hazırlarken hem de bedensel gelişimine fayda sağlayarak vücut kontrolü, zihin gelişimi, problem çözme yeteneği gibi alanlarda deneyim kazanmasını olanak sağlayacaktır (Güven, 2018). Okul çağına geldiğinde de farklı kültürel, etnik ve ekonomik gruplara üye çocuklarla bir araya gelerek, içinde yaşayacağı toplumun küçük ölçekli bir kopyasında öğrendiği bu bilgileri uygulama ve geliştirme fırsatına sahip olur.

Her kültürde farklı anlama sahip olan oyuncak bebekler, genellikle bir toplumun geleneksel kıyafetleri, sembolleri veya inançları ile ilişkilendirilirler. Kültürel olarak farklıları olsa bile hemen her toplumda kız çocuklarının toplumsal ve cinsel kimliklerini öğrenmelerinde oyuncak bebeğin önemli bir rolü bulunmaktadır. Toplumun bilgi ve tecrübelerinin sonraki nesillere aktarımı öncelikli olarak kadın üzerinden sağlandığı için, oyuncak bebekler o toplumun inanç, kültür ve sosyoekonomik durumu hakkında bilgiyi sağlayan kültürel bellek olma özelliğine sahiptir (Güven, 2018).

1.2.1. Kültürel, İnanç ve Gelenek Bağlamında Geleneksel Giysili Bebek Yapımı

Geleneksel giysiler, bir bütün olarak, ait olduğu kültürün ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal şartlarını en iyi yansıtan canlı belgeleridir (Kılınç ve Yıldırım, 2008). Bu sebeple geleneksel giysilerde o kültürün geçirdiği bütün aşamaları kim olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini, kimlerle etkileşim içinde olduklarının ipuçlarını açıkça görebilmekteyiz. Geleneksel giysilerin kullanım alanları ve şekilleri çeşitli sebeplerle günümüzde giderek daralmaya başladığı için sahip oldukları her türlü değeri ve anlam geleneksel giysili bebeklerde yaşatılmaya devam edilmektedir.

Geleneksel giysili bebekler, toplumsal bağları güçlendirme ve toplum üyeleri arasında ortak paylaşımı teşvik etme amacı taşır. Geleneksel giysili bebeklerin toplumsal değeri, ritüel ve etkinliklerde kullanılmalarıyla ortaya çıkar (Sakin, 2016).

Başta ekonomik ve sosyal nedenlerle aile köklerinden uzaklaşan aileler yeni dahil oldukları yerlerde kim olduklarını göstermek, kendileri ile benzer kültürel ve dini değerlere sahip kişilerle bir bağ kurmak, yeni kişilerle tanışmak için o kültür ya da dini inanış için önemli günleri kullanırlar. Bu sayede hem geldikleri yerlerle bağlarını

koparmamış hem de yeni katıldıkları yerlerle daha güçlü aidiyet duygusunu geliştirmiş olurlar. Bu buluşmaların bir diğer önemi de fiziki olarak uzak olan kültürlerle aralarındaki bağların sandıklarından daha yakın olduğunu anlarlar. Başta geleneksel giysili bebek gibi el sanatları uygulamalarıyla da bu yakınlığı daha iyi gözlemleme fırsatı bulurlar.

Geleneksel giysili bebekler, topluma ait değerlere ve kurallara uyumlu olarak üretilir ve kullanılır. Bu nedenle, geleneksel giysili bebekler, bir toplum içindeki sosyal ilişkilerin ve hiyerarşinin bir göstergesi olarak görülebilir (Ay ve Bakır, 2008). Örneğin, belirli bir bölgedeki veya etnik grup içindeki sosyal statüyü yansıtan özel bir geleneksel giysili bebek tasarımı veya süsleme bulunabilir.

Geleneksel giysili bebekler, toplumun kültürel ve sosyal katmanlarını yaşatma ve aktarma rolünü üstlenir (Sakin, 2016). Bu bebekler, genellikle yetişkinlerden çocuklara geçer ve kültürel mirasın bir parçası olarak nesilden nesile aktarılır. Geleneksel giysili bebekler aracılığıyla toplumun değerleri, gelenekleri, motifleri ve kuralları gelecek kuşaklara taşınır. Toplumsal açıdan da dayanışma, paylaşma ve sevgi gibi toplumsal değerleri güçlendirir ve toplum arasında yaygınlaşmasını sağlarlar.

Geleneksel giyim, bir ülkede yaşayan insanların kültürlerinin bir parçasıdır. Ancak gündelik yaşamın bazı gereklilikleri sonucu hızla yok olması da kaçınılmazdır. Geleneksel giyimlerin bebekler aracılığıyla minyatürleştirilerek sonraki nesillere aktarılması bu anlamda en kolay yöntem olarak görülmektedir. Türkiye’de evlerde üretilen basit bebeklerle fazla bir özelliği olmayan plastik piyasa bebekleri haricinde turizmde en çok kullanılan eşyalar, geleneksel giysili bebeklerdir (Sakin, 2010).

1.2.2. Tanıtım ve Turistik Amaçlı Geleneksel Giysili Bebek Yapımı

Kapitalizmin önemli bir sonucu olana küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak her şeyin metalaşmasından, toplumların kültürel değerleri de payına düşeni almıştır. Kültürel değerler ekonominin bir ürünü haline gelerek, kültürel miras ve belleğin ekonomi içinde yer edinmesine neden olmuştur (Begiç, 2015). Bunun doğal bir sonucu olarak da evlerimizde başka kültürlerle ait Japon kimonoları, Mısır replika papirüsleri, Rus matruşka bebekleri gibi birçok eşya bulunmaktadır. Çünkü bu eşyaların sahip oldukları koleksiyon değerleri ve kültür elçiliği özellikleri sayesinde pazar payları ve dolaşım değerleri devamlı olarak korunmaktadır.

Geleneksel özellik taşıyan nesnelerin minyatürleştirilerek oyuncak haline gelmesi tarih boyunca sıklıkla görülmüştür. Günümüz endüstriyel tekniklerinin yoğun şekilde kullanılması ile de bu oyuncaklar hem geleneksel özelliklerini korumuşlar hem de farklı bir ürün özelliği kazanmışlardır (Akbulut, 2009). Böylelikle geleneksel ürünler, kültürel özellik taşımalarının en önemli göstergelerinden olan el emeği üretimleri yanında farklı malzeme ve yöntemler ile seri olarak üretilmeye başlanmıştır.

“Ne şekilde ya da amaçla üretilirse üretilsin geleneksel oyuncaklar (ya da daha geniş kapsamlı tanımıyla kültür ekonomisi) 2013 yılı verilerine göre dünya genelinde 2250 milyar ABD Dolarlık kazanca ve 29.5 milyonluk istihdama olanak sağlamıştır. TÜİK verilerine göre, Türkiye’nin 2015 yılında 18 milyar TL’ye yakın kültürel mal ihracatının %70 oranında geleneksel bilgiye dayalı olarak üretilen el sanatları oluşturduğu göz önüne alındığında kültür ekonomisi ve buna bağlı olarak kültür turizminin potansiyeli daha iyi anlaşılabilir” (Özdemir, 2018).

Türkiye’nin farklı yerlerinde ve üretildiği yerin adı ile anılan birçok geleneksel giysili bebek bulunmaktadır. Bu bebeklerin üretimleri çeşitli özel ya da kamu kurumlarınca projelendirilerek ya da desteklenerek hem yörenin giyim özellikleri korunmuş hem kültür turizmi açısından bir çıktı oluşturulmuş hem de bu bebekleri üreten yöre kadınlarına ekonomik kazanç sağlanmıştır (Begiç, 2015). Bu vesileyle yoğun ev işlerini üstlenen kadınların ev ve ülke ekonomisine katkıları daha somut bir hal almıştır.

2. BÖLÜM

GELENEKSEL GİYSİLİ DAMAL BEBEĞİNİN İL ve İLÇE TANITIMINA KATKISI

2.1. ARDAHAN İLİ VE DAMAL İLÇESİ TARİHİ

2.1.1. Ardahan İli Tarihi ve Coğrafi Konumu

Ardahan, Anadolu'nun kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Kuzeydoğusunda Gürcistan, güneyinde Kars, güneybatısında Erzurum ve batısında Artvin bulunmaktadır. Tüik'in adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2023 verilerine göre Ardahan'ın nüfusu 92,819 olarak bildirilmektedir.¹

1800-2100 metre yükseltilerinde ovaların yer aldığı dalgalı bir yapıya sahip olan plato görünümüne sahip olan Ardahan, kuzeyde Yalnızçam dağları, güneybatıda Allahuekber dağları, kuzey doğuda Keldağ, doğuda Akbaba dağı ve güneyinde Kısır dağları ile çevrilidir. İlin ortasından geçen Kura (Kür) nehri, Gürcistan ve Azerbaycan'ı geçerek Hazar Denizi'ne dökülmektedir (Tutar ve diğerleri, 2013). Ardahan ve çevresinde, fiziki olarak Türkiye'nin çatısı olarak nitelendirilen bir bölgede olması nedeniyle karasal iklim yaşanmaktadır. Bu sebeple soğuk, kar yağışlı ve uzun bir kış dönemi yaşanmaktadır. İklim şartlarının müsait uygun olmaması nedeniyle coğrafi ve ekonomik faaliyetler kısıtlı ve zor şartlarda yapılmaktadır.

Ardahan ve çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu bölgenin tarihinin M.Ö. IV. binyıla kadar uzandığına dair bilgilere ulaşılmıştır (Erişti ve diğerleri, 2020). Aras ve Kür vadilerinde yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen malzemeler özellikler Anadolu ve Kafkas kültürleri ile yakın münasebetlerin olduğunu göstermektedir (Gündoğdu ve Aktemur, 2000).

¹<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684>

Resim 1. Ardahan-Damal Haritası (<https://www.kgm.gov.tr>)

Ardahan, tarih boyunca sahip olduğu önemli jeopolitik ve stratejik konumu açısından birçok uygarlığın sınırları içerisinde yer almıştır. Hem ticari yolların hem de göç yollarının üzerinde olması, bölgenin hâkim güçlerinin önemsedikleri bir yer olmasını sağlamıştır. Ardahan, Urartu, Kafkas Boyları, Kimmerler, İskitler, Kuman/Kıpçak, Selçuklu, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı gibi devletlere ev sahipliği yapmıştır (Buhurcu ve diğerleri, 1967)

Yöredeki Osmanlı varlığı 1551 yılında Erzurum beylerbeyi olan İskender Paşa'nın Ardanuç ve Ardahan kalelerini fethetmesiyle başlamıştır. Çeşitli savaşlar ve işgaller sonrasında Ardahan 40 yıl boyunca Rus egemenliğinde kalmış, 1. Dünya savaşı sürerken 1917 yılında Rusya buradan çekilmiştir. Bunu takip eden dönemde yeni bir devlet kurmak amacıyla Ermeni ve Gürcü çeteler çeşitli girişimlerde bulunmuş, ancak 1. Dünya savaşı sonrasında başlayan Millî Mücadele hareketinin başlangıcı sayılabilecek Ardahan Kongreleri ve ardından Kazım Karabekir Paşa komutasındaki ordunun Kars-Gümrü hattını Ermeni işgalinden arındırmak için harekete geçerek Arpaçay ve Iğdır'ı kontrol altına almıştır (Kuran, 1992). Bu savaş sonrasında yapılan Gümrü Anlaşması ve

ardından 1921 yılında Sovyetler Birliği'nin Ermenistan'ı ilhakı sonrasında, Ardahan ve çevresini elinde bulunduran Gürcü Hükümeti Türk Hükümeti ile anlaşarak bölge üzerindeki egemenliği Türk tarafına bırakmıştır. Ardahan, Kars'a bağlı bir ilçe iken Cumhuriyetin ilanından sonra kısa bir süre il olmuştur. Ardahan, 1926 yılında tekrar ilçe olarak Kars'a bağlanmış, 1992 yılında ise yeniden il statüsünü kazanmıştır.

2.1.2. Damal İlçesi Tarihi ve Coğrafi Konumu

Ardahan ilinin Damal, Posof, Hanak, Göle ve Çıldır olmak üzere beş tane ilçesi bulunmaktadır. 1992 yılında Ardahan il statüsünü kazanırken Damal'da Hanak ilçesinin nahiyesi olmaktan çıkarılarak ilçe konumuna geçmiştir (Diken, 2017).

Damal ilçesinin doğusunda Gürcistan ve Çıldır ilçesi, batı ve güneyinde Hanak ilçesi, kuzeyinde de Posof ilçesi bulunmaktadır. Bölgenin genelini etkileyen iklim koşulları nedeniyle halkı geçimini ağırlıklı olarak hayvancılık ve arıcılıkla sağlamaktadır. Damal ilçesine bağlı yedi köy, sekiz mahalle bulunmaktadır.

Damal ve yöresi, Orta Asya'dan Avrupa 'ya göç eden Türk boylarının geçiş güzergahında bulunması açısından önemli bir yere sahiptir² (Yoldaş ve diğerleri, 2022). Damal yöresi köyleri de dahil olmak üzere yoğun bir Türkmen nüfusuna sahiptir. Akkoyunlu Uzun Hasan döneminde 1453 tarihinde Maraş yöresinden gönüllü olarak getirilen Dulkadurlu-Ulusu topluluğundan Türkmenler günümüze kadar kendi gelenek ve göreneklerini koruyarak günümüze kadar gelmişlerdir (Yoldaş ve diğerleri, 2022). 1960 yılında yapılan nüfus sayımına göre Ardahan Türkmenlerinin sayısı 13.000 civarındadır (Küçükuşurlu, 2012). Ağırlıklı olarak, Hüseyin-Bektaşlı olan Alevilik inancındaki yöre halkının özellikle kadın giysileri Orta Asya' dan gelen eski Oğuz geleneğini yaşatmaları bakımından geniş toprakları kaplayan Türk kültürünün bir kanıtıdır (Yoldaş ve diğerleri, 2022).

2.2. DAMAL BEBEĞİNİN TARİHİ

2.2.1. Damal Bebeğinin Tarihi

Yapılan alan araştırmasında, 1990'lı yıllarda geleneksel giysinin kullanımının giderek son bulmaya başlamasıyla Gonca ALŞAN'ın (Gıcı) tahtadan yaptığı bebeklere

² <https://ardahan.csb.gov.tr/ilcelerimiz-i-1598>

geleneksel giysiyi giydirmesiyle başladığı bilgisine ulaşılmıştır. Aşağı Damal’da yaşayan Hikmet DÜNDER, ALŞAN’ın yaptığı bebekleri İstanbul Eminönü’ne götürerek sattığını söylemiştir. Çeşitli kaynaklarda ve Fidan Atmaca ile yapılan derinlemesine görüşmede de bu bebeği benzer şekilde kendisinin ürettiği, sonrasında bu bebeğin 1996 yılında Japonya’da yapılan bir yarışmada ödül aldığı yolunda sözlü beyanı olmuştur. Hemen her kaynakta farklı şekilde adı geçirilen yarışmanın tam adı ve alındığı belirtilen ödülün kategorisi ile ilgili sözlü beyanlar haricinde hiçbir belgeye ulaşılamamıştır.

Resim 2. 2000’li yılların başında yapılmış geleneksel giysili Damal bebeği (Kaynak: Fadime DEĞİRMENCİ), (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Damal merkez ve köylerinde yapılan alan araştırmasında gerek bebeği hali hazırda üreten kadınlardan gerekse çeşitli yaş gruplarındaki yöre kadınlarından bebeğin geçmişi ve günümüzdeki durumu ile ilgili birçok bilgi ilk ağızdan alınmıştır. Bu görüşmeler sonucunda bebeğin, 1995 yılında Ardahan ili Posof ilçesi Türkgözü-Gürcistan sınır kapısının açılışında, dönemin Başbakanı Tansu Çiller’e hediye edilmesi ile başlayan süreç sonucunda bebek yapım kursu açıldığı ve ilk usta öğreticilerinin de Fidan Atmaca ve Hatice Dönder olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

2003 yılında Damal Köylere Hizmet Götürme Birliği’nin yaptığı başvuru sonucunda 48 tescil numarasıyla coğrafi işaret alan Damal bebeğinin yapımı Ardahan Valiliği, Ardahan ve Damal Belediyeleri, Ardahan ve Damal Halk Eğitim Merkezleri ve İŞKUR gibi kurumlarca desteklenmektedir (Timur ve Gündoğdu, 2020).

Damal'da 1990-2024 yılları arasında bebeği üretimi yapılmaktadır. O süreç içinde Damal bebeği üretimi yapan kadınlar araştırılmış, şu isimlere ulaşılmıştır; Gonca ALŞAN (Gıcı), Hatice DÖNDER, Fidan ATMACA, Seyran GÜRBUDAK, Yadiğar DEĞİRMENCİ, Seren DOLANBAY, Hacer DÖNDER, Gülerman Dünder, Nezaket SÜSEMCİK, Maynur ÖZÇELİK, Şengül SÜSEMCÜK, Selvi SÜSEMCÜK, İlknur SÜSEMCÜK, Sevim DAMAT, Zakine ÇİNTEMUR, Senem Cihan, Filiz DEĞER, Birdane SALCAN, Nuray ÖNER GÜLER, Hüsnüye YAĞCI, Ayten DEĞİRMENCİ, Pınar GÜLER, Güneş ABDAN ÖZÇELİK, Hülya ABİ.

2.3. DAMAL BEBEK EVİ ve KADIN KAFETERYASI

Damal Bebek Evi ve Kadın Kafeteryası, 2018 yılında Ardahan Kars Artvin Kalkınma Projesi ile UNDP (United Nation Development Programme-Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) katkısı ve Tarım Bakanlığı iş birliği ile başlamış, 2020 yılında hizmete girmiştir. Ardahan Valiliği'ne bağlı bulunan Damal Bebek Evi ve Kadın Kafeteryası, Ardahan İl Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü tarafından işletilmektedir.

Resim 3. Damal Bebek Evi, bebek üretimi yapan kadınlar (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Bebeğin yapımına kaynak olan geleneksel Damal kadın giysileri günümüzde genellikle özel günlerde yerel bir figür olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle giysiyi oluşturan parçaların ve motiflerin anlamları ve özellikleri günümüzde unutulmaya

başlanmıştır. Giysi ve üzerinde kullanılan motiflerin gelecek kuşaklara doğru şekilde aktarılması amacıyla bu merkezin kurulmasına gerek duyulmuştur.

Resim 4. Damal Bebek Evi (<http://www.ardahan.gov.tr/damal-bebek-evi-150620>, 2024)

Merkezin içerisinde üretim atölyesi ve satış ofisi bulunmaktadır. Bebeğin patentini elinde bulunduran Damal Kaymakamlığı merkezin paydaşlarındandır.

2.4. DAMAL BEBEĞİNİN İL VE İLÇE TANITIMINA KATKISI

2.4.1. Günümüzde Damal Bebeğinin Yapılma Sebepleri

Ülke içinde ya da dışında bilinmeyen bir yer ziyaret edildiği zaman, ziyareti gerçekleştirenler hem kendileri için bu ziyareti hatırlatan hem de yakınlarına gezilen yerin ruhunu yansıtan bir hediyelik eşya alma eğilimdedir. Bu nedenle gezilen turistik mekanlarda bölgenin özellikle gelenek ve göreneklerini yansıtan hediyelik eşyalar ağırlıklı satışa sunulmaktadır. Bu anlamda folklorik yapma bebekler en çok tercih edilen eşyalardır (Bilgin, 1997). Bunun yanı sıra çeşitli nedenlerle doğduğu, büyüdüğü şehirlerden uzaklarda yaşayan kişiler de eski hayatlarını ve geleneklerini hatırlatan eşyalara ilgi duymaktadırlar. Damal Bebeği hem bu sebeplerle hem de çeşitli nedenlerle Ardahan' ı ziyaret eden idari ve mülki görevlilere de hediye edilen bir eşyadır. Ardahan hem ekonomik hem de sosyal sebeplerle tanıtımını tam olarak gerçekleştirebilmiş bir

şehir olmadığı için “Ardahan’a özgü” az sayıdaki şeyden biri de Damal bebeğidir. Bu açıdan da bebek önemini günümüzde de devam ettirmektedir. Damal ilçesinde yaşayıp bu bebeği yapmaya devam eden kadınların birçoğu, para kazanmanın yanı sıra geleneklerinin sonraki nesillere de aktarmak amacıyla bebeğin üretimini sürdürmektedir.

2.4.2. Damal Bebeği Üretiminin Kültürel, Turistik ve Ekonomik Açıdan Ardahan İline ve Damal İlçesine Katkısı

Ardahan ili; uzun süre ilçe statüsünde olması, transit yol güzergahı üzerinde olması, gerek sanayi gerek turizm yatırımlarının yeterli düzeyde olmaması, tren yolu ya da havalimanı gibi toplu taşıma araçlarına erişiminin komşu iller üzerinden olması, ana gelir kaynakları olan hayvancılığın ve süt ürünlerinin modern yöntemlerle yapılamaması gibi nedenlerle “şehir” olarak gelişimini tamamlayamamıştır. Bu nedenlerle Damal bebeği üretimi gerek Ardahan merkez gerek Damal ilçesindeki üreticiler için hayvancılık ve süt ürünlerinde sonraki başlıca gelir kaynağıdır. Yapılan alan araştırmasında görülmüştür ki, üreticiler hem Damal bebeği üretimi yapmakta hem de Damal bebeğinin giydirilmesinde kullanılan giysinin ya da giysi üzerinde kullanılan motifleri kullanarak ürettikleri çeşitli kullanım eşyalarını (kına giysisi, çanta, yastık kılıfı vb) satarak da para kazanmaktadır.

İl genelinde yapılan her türlü toplantı, etkinlik veya ödül töreninde Damal giysisi giymiş bir kişi hazır bulunmaktadır. Bu haliyle kıyafet sadece folklorik bebek üretiminde değil, Ardahan genelinde kültürel bir sembol olarak da varlığını sürdürmektedir.

Resim 5. Damal bebeği üreticisi ve emekli eğitimci Hatice Dönder, Damal Festivali (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 6. Damal Festivali'nde satış yapan Damal bebeği üreticisi, (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Günümüzde giysi sadece yukarıda belirtildiği kültürel bir sembol olarak kullanılmaktadır. Ancak giysinin gündelik yaşamda kullanıldığı zamanlarda, üzerindeki eklentiler ya da eksiltmeler kadınların toplumsal durumlarını (bekar, evli, dul vb) göstermektedir. Kofı ya da kofik olarak adlandırılan başlık kısmında kullanılan süsler ve elbisenin beline takılan gümüş-altın kemer kadının ailesinin ekonomik durumunu çevresindeki kişilere yoruma yer bırakmayacak şekilde ifade etmektedir.

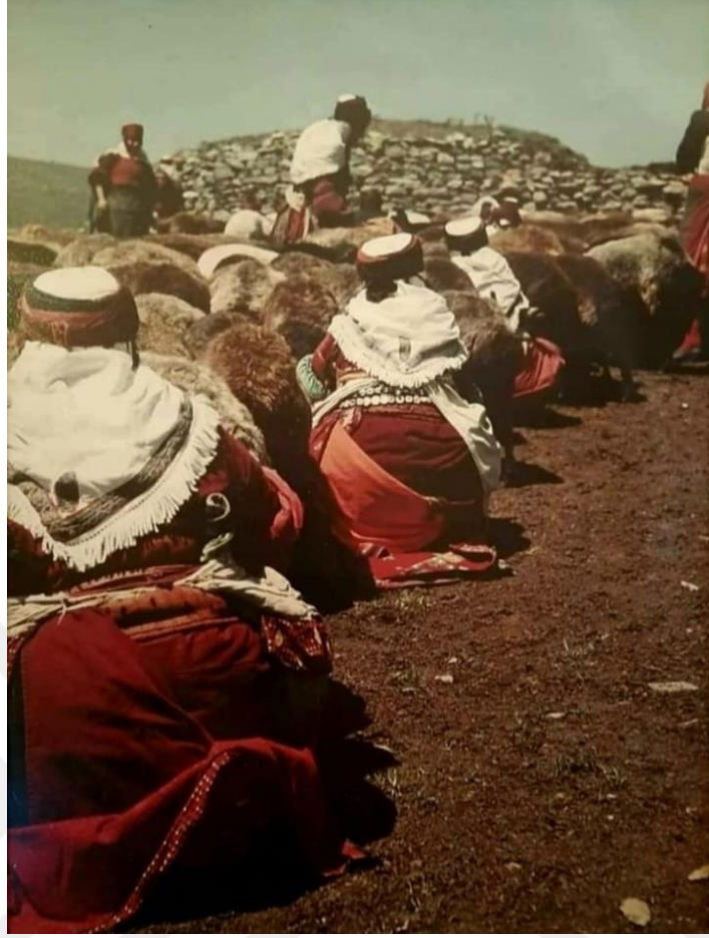
Günümüzde özellikle Damal ilçesinde bebeğin üretiminde çalışan kadınlar hem bebeğin satışından aile bütçesine katkı sağlamakta hem de geleneklerinin sonraki nesillere aktarılması açısından bebeğin yapımını önemsemektedir.

3. BÖLÜM

DAMAL BEBEĞİNİN İNCELENMESİ ve ÜRETİM AŞAMALARI

3.1. DAMAL'IN GELENEKSEL KADIN GİYSİLERİ

2000’li yıllara kadar Damal kadınlarının günlük hayatta geleneksel giysilerini giydikleri bilinmektedir. Ancak günümüzde sadece belli başlı parçalarını günlük hayatta giyen kadınlara çok nadir rastlanmaktadır. Günümüzde tören ve gösterilerde giyilmesi için hazırlanan Damal kadın giysileriyle bu gelenek devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Eski geleneksel giysileri incelemek ve doğru belgeleme yapmak için Damal’ın merkezine ve köylerine gidilerek alan araştırması yapılmıştır. Çalışmada edinilen bilgilerin çoğu, Damal Merkez, Dereköy ve Seyitören köyünde yaşayan orta yaştaki ve ileri yaştaki kadınlardan alınmıştır. Görüşmeler sırasında, Damal ilçe ve köylerinde ufak tefek farklılıklarla dört ya da beş farklı giyim çeşidi olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Hatice DÖNDER, Mahir ÇİNTEMUR). Bu değişiklikler giysi parçalarının renk ve biçimlerinin farklı kullanımından kaynaklanmaktadır. Farklılıkların saptanması için kapsamlı bir çalışmanın yapılması gerekmektedir. Diğer yandan görüşmeler sırasında giysinin orijinal hali ile ilgili çoğu bilginin unutulmaya başlandığı tespit edilmiştir, bu nedenle çalışmada elde edilen bilgiler görüşme yapılan hemen hemen tüm yöre sakinlerine tekrar sorulmuş ve teyit edilebilen bilgiler çalışmada yer almıştır.

Resim 7. Damal Dernekleri Federasyonu arşivinden (Kaynak: Güner KÖKAT, 2024)

Resim 8. Damal Dernekleri Federasyonu arşivinden (Kaynak: Güner KÖKAT, 2024)

Resim 9. Düğün, Yadiğar DEĞİRMENCİ'ye ait fotoğraf, 2024

Resim 10. Geleneksel giysili Damal Kadını (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Selvi KATARAN, 2024)

Resim 11. Geleneksel giysili Damal Kadınları (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Şengül DEĞİRMENCİ, 2024)

Resim 12. Geleneksel giysili Damal Kadınları (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Özcan ŞENTÜRK, 2024)

Resim 13. Dereköy Derneği arşivinden (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ, 2024)

Resim 14. Geleneksel giysili Damal Kadınları (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Yücel BEKTAŞ, 2024)

Resim 15. Otağlı Köyü Derneği arşivinden (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Medine MARAL, 2024)

Resim 16. Dereköy Derneği arşivinden (Kaynak: Yadiğar DEĞİRMENCİ-Esen YAYCI, 2024)

Resim 17. Geleneksel Damal kadın giysisi ve Damal bebeği hakkında yapılan görüşmeye katılanlar (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 18. Fidan DAMAT, 83 yaşında (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Damal bebeği giysileri ile eski geleneksel giysiler arasındaki farklılıklar ve benzerlikleri incelenmiş, yöre kadınlarının da verdiği bilgilerle çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Geleneksel Damal kadın giysileri, giysinin yapımında kullanılan malzemelerin kalitesi ve kullanılan altın ya da gümüş aksesuarların değeri, kadının toplum içinde hem statüsünü hem de medeni durumunu işareti olarak görülmektedir. Bu bağlamda geleneksel Damal kadın giysileri, bekar genç kız, evli kadın, gelinlik, dul ve yaşlı kadın giysi biçimlerinden oluşmaktadır. Bekar genç kızlar, evli kadın giysilerine gelinlik ile geçiş yapmaktadırlar. Kadının dul kalması ve yas girmesi durumunda ise renkler koyulaşmakta ve sadeleşmektedir (Yadiğar DEĞİRMENCİ, Hatice DÖNDER, Fidan ATMACA, Özden DOLANBAY ve diğer kaynak kişiler).

Resim 19. Geleneksel Damal kadın giysilerini giyen Seyran SIRBUDAK ve Yadiğar DEĞİRMENCİ (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Genellikle düğün ve tören giysileri daha çok nakış ve boncuklu olmaktadır. Günlük hayatta giyilen giysiler ise daha sade olarak hazırlanmaktadır. Genelde yaşlı kadınlar birinci dereceden yakını vefat edince, geleneksel giysilerini yas sürecinde ya geçici bir süre ya da tamamen bırakmaktadırlar.

Damal ilçesinde köylere göre elbiselerde kullanılan renkler de farklı olabilmektedir. Seyitören köyünde önlüğün üstüne ilave bir beyaz önlük giyilmektedir. Geleneksel Damal kadın giysilerinde kırmızı, yeşil, siyah ve mor renkler kullanılmaktadır. Seyitören köyü, Aşağı Gündüş köyü, Yukarı Gündüş köyünde daha çok parlak turuncu ve pembe gibi canlı renklerin de kullanıldığı öğrenilmiştir (Hatice DÖNDER, 2024).

3.1.1. Başı Giyilenler ve Aksesuarlar

3.1.1.1. Keten

Beyaz pamuklu ya da saten bir kumaştan üçgen biçimli bir başörtüsüdür. Günlük hayatta az nakışlı ve boncuksuz olanı kullanılmaktadır. Tören ve düğünlerde nakışlı, boncuklu olan ketenler kullanılmaktadır. Bu başörtüsünü kadınlar evlendikten sonra takmaktadırlar, evli olmayan genç kızlar başörtüsünü kullanmazlar. Ketenin evlendikten sonra takılma sebebini yöre kadınlarından Yadigar DEĞİRMENCİ “başı bağlı olan kadına genç oğlanlar artık ilişmez, onun evli olduğunu bilir ve ondan uzak dururlar. Başlı örtülü olmayan kızlar, evli olmadığından genç oğlanlar onlara talip olabilirler” şeklinde açıklamıştır.

Resim 20: Şimşir DEĞİRMENCİ'ye ait 50 yıllık olduğu belirtilen keten (Başörtüsü)
(Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 21. Seyran SIRBUDAK'a ait 50-60 yıllık olduğu söylenen keten (başörtüsü)
(Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 22. Zöhre ERDOĞAN'ın babasının halasına ait 70 yıllık keten (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 23. Şimşir DEĞİRMENCİ'ye ait 50 yıllık keten (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 24. Hatice DÖNDER'e ait keten, kumaşı 30-40 yıl önce yenilenmiş, boncuklar 100-110 yıllık (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 25. Seyran GÜRBUDAK'a ait başa giyilen ve kofiyeye takılan parçalar (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 26. Gelin başlığı, duvak (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.1.2. Kofi-Terlik

Geleneksel Damal kadın giysilerinde dikkati çeken en önemli unsurlardan biri de başa takılan, “kofi”, “kofik”, “terlik-terlük” “kok” gibi isimler verilen başlıktır. Kofi ile birlikte başa giyilenler ve takılan diğer aksesuarlar şu şekilde sıralanabilir; kofi ya da terlik-terlük, kofi altına bağlanan keten (başörtüsü), kofiye takılan çeşitli boncuk ve maden süs malzemeleri (top, dulluk ipi-duluk ipi-dulug ipi, sahandırık-sağandırık, siğil-siğil-siyil, gümüş ya da altın lira) ve yağlık (ince, parlak, transparan olmayan kırmızı, yeşil ve turuncu renklerde olan tül başörtüsü).

Resim 27. Seyran SIRBUDAK'ın annesine ait 80 yıllık olduğu söylenen kofi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Kofinin alınlık kısmında, boncuklarla işlenmiş geleneksel Türk motifleri yer almaktadır. kofinin yanlarında (şakaklara gelen kısma) gümüş ya da altın liralara asılmaktadır, bu liralara mahiyeti gelin gittiği ailenin gelir seviyesini ve sosyal statüsünün göstergesi sayılmaktadır. Gelir durumu iyi olmayan kişiler ise bu kısımlara döneme ait metal paraları asmaktadırlar. Kofiyeye bağlı olan önde buluna sahandırık, siyah, kırmızı, yeşil olmak üzere üç farklı renkte boncuktan oluşmaktadır (Resim. 27-28). Sahandık çene altına geçirildiğinde siyah renk en önde kırmızı ortada ve yeşil en arkada olacak şekilde takılmaktadır. Siyah renk yası, yeşil renk ise inançlarının temsil etmektedir.

Kofiyeye bağlanan diğer bir süs ise dulukipi, başyeri ve toplardır (Resim. 31-32-33-34). Yine bu aksesuarların rengi giyside kullanılan renklerden oluşmaktadır. Özellikle toplar, sahandırıkta olduğu gibi siyah, kırmızı ve yeşilden oluşmaktadır.

Resim 28. Kofiyeye bağlı olan ve çene altından geçirilen sahandırık (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 29. Şimşir DEĞİRMENCİ'ye ait 50 yıllık kofi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 30. Hatice DÖNDER'e ait kofı (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 31. Şimşir DEĞİRMENCİ'ye ait 50 yıllık duluk ipi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 32. Seyran SIRBUDAK'a ait 80 yıllık duluk ipi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 33. Seyran SIRBUDAK'a ait 80 yıllık başyeri (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 34. Seyran SİRBUDAK'a ait top (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 35. Fidan ATMACA'ya ait kofi, topun kofide kullanım şekli (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.1.3. Yağlık

Kofî başa giyilip, tüm parçaları eklendikten sonra turuncu, kırmızı ve yeşil üst üste olacak şekilde bağlanır. Bazen de sadece kırmızı ya da yeşil yağlık bağlanır. Bu başörtüsüne neden yağlık denildiği ile ilgili net bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Resim 36. Yağlık (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 37. Yağlığın bağlanma şekli (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 38. Yağlık, kafinin çevresine bağlanma şekli (Kaynak: Hatice DÖNDER)
(Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.2. Bedene Giyilenler

3.1.2.1. Gömlek-Köynek-Köynek Yeleği

Saya giyilmeden önce en alta giyilen önü açık kollu buluza gömlek, köynek ya da köynek yeleği denilmektedir. Genellikle kadifeden dikilmektedir ve koyu renklerde olmaktadır. En alta giyildiği için genelde 2-3 tane dikilmekte ve değiştirilerek giyilmektedir.

Resim 39. Gömlek-Köynek (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.2.2. Pijama

Sayanın altına dizlerden aşağıda olacak şekilde, paçaları lastikli, patiska gibi pamuklu kumaşlardan dikilerek giyilmektedir. Genellikle koyu renk ve çiçekli kumaşlar tercih edilmektedir. Pijama, picama ya da don denilmektedir.

Resim 40. Pijama (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 41. Pijama (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.2.3. Saya

Damal Kadınları için saya, genç kızlık, gelinlik, yetişkinlik dönemleri olduğu kadar inançları açısından da önemli bir giysi parçasıdır. Saya, kaftan şeklinde, taraklı kumaş olarak adlandırılan, geçmişte ipek olduğu belirtilen kumaştan dikilmektedir (Resim. 43). Sayanın içi, pamuklu kumaştan astarla kaplanmaktadır. Bu astar kumaşın daha dayanıklı olmasını sağlamakta ve çabuk yıpranmasını önlemektedir. Yöre kadınları bu kumaşa aynı zamanda “kutnu kumaş” da demektedir. Taraklı kumaş adını, üretim biçiminden almaktadır ancak yöre kadınları, turuncunun tonlarının oluşturduğu çizgili desen nedeniyle de bu ismi kullanmaktadır. Taraklı kumaşa aynı zamanda “Antep kumaşı”, “Antep işi” de denilmektedir. Sayanın yoğun bir şekilde kullanıldığı dönemlerde, Antep’ten gelen satıcıların köylerde bu kumaşı sattığı bilgisine ulaşılmıştır (Hatice DÖNDER, Yadiğar DEĞİRMENCİ). Günümüzde ise taraklı kumaş, İstanbul Kapalı Çarşı’dan temin edilmektedir (Resim. 44).

Geçmişte genç kız ve evli kadınlar günlük hayatlarında taraklı olan sayayı giymektedir. Yeşil saya, gelinlik yerine giyilmektedir ancak günlük hayatta taraklı sayanın altından da giyilmektedir (Resim. 42). Yeşil renk, hem gelenekleri hem de inançları açısından kutsal bir renk olarak kabul edilmektedir.

Resim 42. Yeşil saya (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 43. Saya (taraklı kumaş), (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 44. Saya (taraklı kumaş), (Kaynak: Melek Hoccoğlu) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.2.4. Önlük-Etekçe-Etek Belleme

Önlük, etekçe ya da etek belleme, sayanın üstüne, arkadan bele bağlanarak kullanılmaktadır. Genelde önlük olarak isimlendirmektedirler ancak Fidan ATMACA tarafından “etekçe” olarak adlandırılmıştır. Koyu mavi, lacivert, mor, yeşil, turuncu ve kırmızı renklerden oluşmaktadır. Kendine has katlama biçimiyle, kadına daha heybetli ve dayanıklı bir görünüm kazandırmayı amaçlamaktadır (Resim 46).

Resim 45. Sayanın üstüne bağlanan etekçe, etekçeler (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 46. Etekçelerin bağlanması, (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.2.5. Kuşak-Belbağı-Belyeri, Gümüş-Altın Kemer, Düğme ve İt boncuklu (Deniz Kabuklu) Kemer

Kuşak, belbağı ya da belyeri, saya giyildikten sonra kadının belini koruması amacıyla sarılır, turuncu siyah yün dokumadan oluşmaktadır. Uzunluğu 1,5-2 metre, eni

20-25 cm kadar olabilen bu kumaş aynı zamanda kadının yapılı ve güçlü görünmesini de sağlamayı amaçlamaktadır (Resim. 47).

Belbağının üstüne süs amaçlı “bağ” denilen bir kemer daha takılır. Bu kemer daha çok, bekar genç kızlar ve gelinler tarafından takılmaktadır. Bağ, çarpana dokuma ile üretilmektedir, uçlarında boncuklarla süslenmiş “tas” denilen yuvarlak süsler bulunmaktadır (Resim. 49-50).

Bedene giyilecek tüm parçalar giyildikten sonra bele gümüş ya da altın kemer bağlanır (Resim. 52). Gümüş ya da altın kemer geline, damat tarafının hediyesi olarak takılmaktadır. Kemerin değeri ve kalınlığı ailenin ekonomik durumunun göstergesi olarak kabul edilir.

Altın kemerle birlikte ya da tek başına takılan sedef düğme ve deniz kabukları ile süslü ayrıca bir kemer takılır (Resim. 51). Deniz kabukları, “it boncuğu” olarak isimlendirilir ve nazardan koruduğuna inanılmaktadır. Damal’ın denizden bu kadar uzakta olan bir coğrafyada olmasına rağmen deniz kabuklarına nasıl ulaşıldığına ve ne zamandan beri kullanıldığına dair net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yapılan saha araştırmasında 1970-80 yılları içinde çerçilerin köyde deniz kabuğu sattığı öğrenilmiştir. Ancak 1970 yılı öncesinde kullanımının olup olmadığı netleştirilememiştir. Günümüzde çoğu malzeme gibi kemerlerin süslemesinde kullanılan deniz kabukları da İstanbul Kapı Çarşı’ndan temin edilmektedir.

Resim 47. Hüsniye YAĞCI’ya ait 50 yıllık kuşak (belbağı) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 48. Seyran SIRBUDAK'a ait 80 yıllık saya, kuşak, gümüş kemer, düğmeli kemer (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 49. Hatice DÖNDER'e ait 100 yıllık kuşak (çarpana dokuma) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 50. Fidan ATMACA'ya ait 50 yıllık tas (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 51. Hatice DÖNDER e ait 100 yıllık boncuklu kemer (it boncuğu denilen deniz kabuğu) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 52. Yıldız DOLANBAY'a ait 50 yıllık gümüş kemer (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.2.6. Döşlük ve Döş Toru (Tor)

Özel günler ve günlük hayatta giyilen olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Döşlük, siyah ya da koyu renk kumaştan dikilmiş, koç boynuzu ya da bayrak motifi ile işlenen boncuksuz, sade ve basit olanıdır. İş yaparken kadının elbisesinin kirlenmesini ve yakasının açılmasını engellemesi için giyilmektedir (Resim. 12-14-15).

Bir kumaşın üzerine boncuklarla geleneksel Türk motiflerinin işlenerek oluşturulmuş haline ise döş toru ya da tor denilmektedir. Tor denilmesi için mutlaka boncuk işlemeli olması gerekmektedir. Döş toru, geçmişte çengel ve koç boynuzu kullanılmaktayken günümüzde üretimi kolay olsun diye daha kolay ve düz motifler tercih edilmektedir (Resim. 53-55).

Resim 53. Seyran SIRBUDAK'a ait 80 yıllık tor (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 54. Seyran SIRBUDAK'a ait 80 yıllık tordan detay (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 55. Yıldız Dolanbay'a ait tor (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.2.7. Kolçak

Genellikle parlak turuncu renkten hazırlanan kolaklar, kadife kumaştan dikilmektedir. Kadının iş yaparken giysi kollarını koruması amacıyla takılmaktadır. Genç kızlar ve evli kadınlar turuncu kolçak kullanmaktadırlar. Dul ve yaşlı kadınlar mor, siyah ya da lacivert kolçak takmakta ve sade bir görünüme bürünmektedirler.

Resim 56. Seyran GÜRBUDAK'a ait kolçak (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.3. Düz rt-nlk

Kumaş olarak bedene giyilenler arasında bulunan düz etek, iş yaparken sayanın kirlenmemesi ve zarar görmemesi için takılır. Geçmişte nlk kumaşı, 25-30 cm olacak şekilde yer tezgahında siyaha boyanmış yn iplikten örülmektedir. Eni dar olduğu için 50-60 cm boyundaki  parça bir araya getirilerek dikilerek elde edilmektedir.  parçanın birleşim yerindeki dikiş izini kapatmak için ko boynuzu gibi geleneksel motiflerle işlenmektedir. Tren kıyafetlerinde daha nakışlı olanları kullanılırken günlük hayatta daha az nakışlı olanları kullanmaktadırlar (Resim. 59).

Günümüzde düz etek, etamin kumaştan dikilmektedir ve işlenmektedir. Geçmişte düz eteklerde ko boynuzu motifi kullanırken, günümüzde bu geleneğin dışına çıkılarak çeşitli iek motifleri kullanılmaktadır.

Resim 57. Fadime DEĞİRMENCİ'ye ait 20 yıllık geleneksel giysili Damal bebeği
(Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 58. Şimşir DEĞİRMENÇİ'ye ait giysi, 2024 (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 59. Düz Etek örnekleri

Resim 60. Hatice DÖNDER'e ait düz etek (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 61. Hatice DÖNDER'e ait fotoğraf

3.1.4. Ayağa Giyilenler

Görüşülen yöre kadınları, geçmişte tüm kadınların aynı motifleri kullanarak çorap ürettiği ve kullandığı bilgisini vermiştir. Motifler ve üretilme biçimleri anadan kıza ya da kayınvalideden geline aktararak devam ettirilmiştir. Böylelikle yoğun kullanıldığı zamanlardan günümüze kadar, geleneksel çorap desenleri ve üretim biçimlerinin unutulmaması sağlanmıştır. Günümüzde, çeyiz için, akrabalara hediye etmek için ve satış amacıyla aynı desen ve renklerle çorapalar örülmeye devam etmektedir.

Ayağa giyilen yün çorap üzerindeki motiflerin renkleri ve sıralaması değişse de çoraplarda aynı motifler kullanılmaktadır. Geçmişte çorap üretiminde, doğal boyalarla renklendirilen koyun yünleri kullanılmıştır. Çoraplarda al (kırmızı), yeşil, sarı, siyah gibi renkler ön plandadır. Hazır yün boyaları çıktıktan sonra hazır boya kullanılarak renkli ip elde edilmiş, bir süre sonra da renkli orlon ipler kullanılmaya başlanmıştır.

Çoraplarda kullanılan motifler yöre kadınları tarafından, koç boynuzu, çengel, çengelli kıvrım, kıvrım, kilim suyu-kilimin suyu, karga kanadı, parik, balta-balta ağzı, mal gözü, kaşık burnu, çiçek (it izi), pireli çiçek, top çiçek, bayrak, kuş gözü şeklinde isimlendirilmektedir (Hatice DÖNDER, Fidan ATMACA, Yadiğar DEĞİRMENCİ, Peri DEMİRBİLEK ve diğer kaynak kişiler). Motiflerin birleşme yerleri ya makas dokuma ya da çekme yaparak birleştirilmektedir. Makas dokuma, çekme dokumaya göre daha zor olmakta ama örgü daha esnek olduğu için tercih edilmektedir. Çorabın boğaz kısmına yapılan motife kırma denilmektedir ve bu motif genellikle kırmızı olmaktadır (Fidan ATMACA).

Ayakkabılar yaygınlaşana kadar dışarıda çorabın üstüne deriden yapılmış çarıklar giyilmiş, daha sonraları ise kara lastik ve trabzon lastiği giyilmiştir.

Resim 62. Şimşir Değirmenci'ye ait 50 yıllık çorap (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 63. Huri Demirbilek'e ait yün çorap (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 64. Fidan Atmaca'nın gelinlik çorabı (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 65. Seyran GÜRBUDAK'a ait çorap (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.5. Kadının Medeni Durumuna Göre Geleneksel Giyim Şekilleri

3.1.5.1. Genç Kız Giyim Şekli

Genç kızlar nişanlanana kadar keten denilen başörtünü kullanmamaktadırlar. Başlarına taktıkları kofi, kadın kofilerinden farklı olarak boncukla bezelidir. Kofinin alın kısmındaki siğil denilen boncuk süsleme, kadınlarda sadece önde yer alırken, kızlarda hem alın kısmında hem de kofinin arka kısmında yer almaktadır (Resim. 67). Kızlar, kofinin altından sarkan saçlarının ucunu boncukla örerek şekil vermektedir (Resim. 66). Bu boncuklar eskiden el yapımı ağır cam boncuklardan oluşmaktadır ve sadece saçlar yıkanacağı zaman saçtan çıkarılmaktadır.

Bedenlerine giyilenlerde de farklılıklar bulunmaktadır. Etekçe yerine sayanın üstüne renkli kumaşlardan oluşan Çerkes eteğini giyerek bellerine apırğa takmaktadırlar (Resim. 69-70-71). Bekar kız evlenene kadar sadece saya giymektedir. Arkalarına bağlanan etekçeleri nişanlandıkları zaman giymeye başlamaktadırlar.

Resim 66. Fidan ATMACA'ya ait bekar genç kızların taktığı kofi/başlık (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 67. Sigil, siyil diye isimlendirilen kofinin hem önünde hem arkasında yer alan boncuk işleme (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 68. Bekar genç kızların taktığı kofî (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 69. Hatice Dönder, bele bağlanan apırğa (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 70. Hatice DÖNDER'e ait Çerkez eteği (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 71. Genç kızların giydiği etekler, çerkez eteği ve bele bağlanan firfırlı etek apırğa
(Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 72. Genç kız giyimi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.5.2. Gelin Giyim Şekli (Gelinlik)

Genç kızlar, nişanlandıktan sonra nişanlı olduğunun anlaşılması için keten (başörtüsü) hariç kadınların giydiği günlük giysileri giymeye başlarlar. Nişanlı kız, sayanın üstüne etekçe giymeye başlar (Resim. 46), böylelikle artık genç erkekler bu kıza talip olamayacaklarını bilirler.

Kızlar gelin olurken gelinlik yerine geçen yeşil renkte saya giyerler (Resim. 42-73-91), bazı köylerde yeşil saya yerine taraklı kumaştan yapılmış sayanın da giyildiği bilinmektedir (Hatice Dönder). Ayrıca gelinin başına konik şekilde hazırlanmış bir başlık takılır (Resim. 73). Başlığın üstüne ebemkuşağı renklerinden oluşan (gök kuşağı) yağlık ya da vala dedikleri tüller örtülür. Konik başlığın tepesi, gümüş ya da altın takılarla süslenir. Ayrıca başlığın tepe bölümüne gelinin yolunun aydınlık olması için bir ayna takılır.

Resim 73. Fidan ATMACA'ya ait gelinlik (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Gelin, damatla birlikte yaşayacağı eve gelin olarak geldikten sonra düğün sabahı tekrar gelinliğini giyer, geline yenge olarak seçilmiş bir kadınla birlikte diğer akraba kadınlar, gelinin duvağını açar, hediyesini verir ve kadın giysisi tam takım olarak geline giydirilir. Bu elbise, dul kalana ya da bir yakının ölümüne kadar giyeceği geleneksel giysilerinden oluşmaktadır.

3.1.5.3. Evli Kadın Giyim Şekli

Evli kadınlar evlendikleri günden ölene kadar giyecekleri geleneksel giysilerini genelde iki takım olacak şekilde yaptırırlar. Evlendiğinde başına keten denilen başörtüsünü bağlar ve böylelikle “başının bağlı” olduğunu ve bekar olmadığını işaretini verir. Tören ve merasimlerde en süslü olan giysiler giyilirken günlük hayatta daha az boncuklu ve sadeleri tercih edilmiştir. Ancak giyilen parça sayısı aynı olmaktadır.

Genellikle ya anneleri ya da gelin gittikleri evdeki kayınvalidesinden dikiş dikmeyi ve örgü örmeyi öğrenirler. Kendi giysilerini diken ve geleneksel motifleri giysilerine işleyen kadınlar kültürel değerlerini devam ettirir ve nesilden nesile aktarılmasını sağlarlar.

Resim 74. Evli kadın giyimi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

3.1.5.4. Dul Kadın ve Yaşlı Kadın Giyim Şekli

Kadınların kocası ölmüşse eğer başlarındaki fazla süslemeleri çıkarıp kofilerinin üstüne siyah ya da mor yağlık bağlamaktadırlar. Özellikle Damal kadınları tarafından çok sevilen turuncu, turuncu-sarı renk yerine siyah, lacivert ya da mor kolçak takmaktadırlar. Bu dönemde kadınlar, koyu tonlarda giysiler giyer, canlı renklerden kaçınmaktadırlar. Dul kadının yeniden evlendiğinde gelinlik giyip giymediği şeklinde yöneltilen soruya araştırma sırasında görüşülen kadınların hemen hepsi hayır cevabını vermiştir. Aile bireylerinden birini (kızı, oğlu, kardeşi vb.) kaybeden kadınlar yas sürecini tamamladıktan sonra isterse tekrar geleneksel giysisini giyebilmektedir. Ancak yaşlı kadınlar genelde evlatlarını kaybettiklerinde yaslarına devam etmektedirler. Özellikle oğlu ya da kızı ölmüş yaşlılar günlük hayatta siyah renkli elbise giyiyor ve siyah renkli başörtüsü (tülbent, yün başörtüsü vb.) ve çit (başörtüsü üstüne bant şeklinde sarılan başörtüsü) takıyorlar.

Geçmişte, eğer bir kadın dul değilse ve yası da yoksa geleneksel giysilerini giymesi gerektiği düşünülmektedir. Geleneksel giysilerini giymeyen kadınların “dul musun ya da dul kadın gibi giyiniyorsun” şeklinde eleştirildiği söylenmektedir (Şimşir DEĞİRMENCİ, Yadiğar DEĞİRMENCİ, 2024)

3.2. DAMAL BEBEĞİNİN ÜRETİMİ

“Damal Bebeği” üretimince kullanılan malzemeler şöyledir;

- Plastik Bebek (10 cm ile 100 cm boyları arasında)
- Kadife (Siyah, yeşil, mavi, sarı, bordo, kırmızı)
- Taraklı Kumaş
- Kaşmir
- Patiska (beyaz)
- Saten (şerit kurdele de olabilir (kırmızı, sarı, mavi, yeşil, bordo, siyah).
- Yağlık/Vala (kırmızı, yeşil, mor)
- Dikiş ipi
- Patiklik ip (siyah, yeşil, bordo, beyaz, kırmızı)
- Beyaz düğme
- İmitasyon altın pul
- İğne

- Büyük boy kum boncukları(mavi, turuncu, lacivert, sarı)
- Orta boy kum boncuk (sarı, yeşil, beyaz, turuncu, lacivert, siyah, bordo, kırmızı, beyaz)
- Küçük boy kum boncukları (siyah, yeşil, turuncu, bordo) (Bilinmiyor, 2023)

Geleneksel Damal kadın giysilerinin, plastik bebeğin ölçülerine (15cm, 35-40 cm, 1 metrelik ya da camekan mankeni bebek vb) göre uyarlanması için önce giysinin parçalarının ayrı ayrı kalıplarının çıkarılması gerekmektedir. Sonra çıkarılan kalıplar giysinin hangi parçası içinse onun için kullanılan kumaşa uygulanır. Kumaştan kesilen parçalar, giysinin hangi parçasına aitse dikiş makinesinde dikilir.

Ayağa giyilen çorap için çetrik örme tekniği kullanılarak istenilen yöresel desenler istenilen renklerde, kullanılacak plastik bebeğin ayak ölçüsüne uygun olarak örülerek hazırlanır.

Giysinin bazı parçalarında boncuk süslemeleri kullanılmaktadır. Bunlarda giysinin diğer parçaları gibi tek tek elde istenilen desenler kullanılarak hazırlanırlar.

Bütün parçaları bitmiş giysi, plastik bebeğe en alttaki parçalardan başlayarak en üste doğru iğne ve iplik yardımıyla sabitlenerek giydirilir. Giysileri doğru sıra ile giydirilen bebeğin en son başlığı yerleştirilir. Başlığın üzerindeki evli kadın ya da bekar kız olmasına göre süslemeler yerleştirildikten sonra bebek üretimi satışa hazır hale gelmiştir. Üreticinin tecrübesine, el becerine ve işlemeli parçalarda kullanılan motiflerin karmaşıklığına göre bir bebeğin üretilmesi üç ila beş gün arasında sürmektedir.

Resim 75. Damal Bebek Evi damal bebeğinin giydirilmesi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 76. Döş torunun yapım aşaması (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 77. Döş torunun yapım aşaması (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 78. Sahandırık yapımı (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 79. Ardahan Damal Bebek Evi, Damal bebeğinin elbise parçaları (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2023)

Resim 80. Ardahan Damal Bebek Evi, Damal bebeğinin elbise parçaları (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2023)

Resim 81. Damal Halk Eğitim Merkezi kursunda yapılan giysi parçaları (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 82. Duluk ipi yapımı (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 83. Damal giysi parçaları, (Keten, kemer, kolçak, başyeri) (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 84. Damal giysi parçaları (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 85. Etekçeler ve saya (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 86. Etekçeler ve saya (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 87. Etekçeler ve saya (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 88. Giydirilmiş Damal bebeğinin arkadan görünümü (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 89. Bezden yapılmış geleneksel giysili Damal bebeği (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 90. Bezden yapılmış geleneksel giysili Damal bebeği (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 91. Damal Halk Eğitim Merkezi'nde yapılan gelin bebek (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 92. Ardahan Damal Bebek Evi üretimi, evli kadın giysisi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 93. Ardahan Damal Bebek Evi üretimi, evli kadın giysisi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 94. Ardahan Damal Bebek Evi üretimi, bekar genç kız giysisi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

Resim 95. Ardahan Damal Bebek Evi üretimi, bekar genç kız giysisi (Fotoğraf: S. Esra ÇORA, 2024)

SONUÇ

Geleneksel giysili Damal bebeğini incelemek ve değerlendirmek için Geleneksel Damal kadın giysilerini tespit edip, incelemek gerekmektedir. Bu nedenle geleneksel kadın giysilerini incelemek için Damal merkez ve köylerine ziyaretler yapılmıştır. Damal Kaymakamlığı ve Damal Halk Eğitim merkezine gidilerek Damal bebeği üreticisi kadınlar ile irtibat kurulması sağlanmıştır. Hem Geleneksel Damal kadın giysileri hem de geleneksel giysili Damal bebeği hakkında görüşmeler yapılmış, giysi örnekleri ve bebek örnekleri incelenmiştir. Damal bebeği üreticisi kadınların isimleri ve bilgileri çalışma içerisinde verilmiştir. Geleneksel Damal kadın giysileri ve geleneksel giysili Damal bebeği yapımı hakkında elde edilen bilgi ve görseller kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerden çıkan sonuca bakılırsa Damal ilçesinde köylere göre küçük farklılıklarla toplamda dört ya da beş giyim şekli bulunmaktadır. Bu farklılığın tespiti için de ayrıca bir çalışma yapılmalıdır.

Geleneksel giysilerin günlük yaşamdan çıkmaya başlaması ile giysiler ya sandıklara kaldırılmış ya da elden çıkarılmıştır. 1990'lı yıllarda köylere dışarıdan gelen alıcıların, geleneksel giysileri, boncuk işlemelerini, kemer, bileklik gibi aksesuarları ve halı gibi kullanım eşyalarını satın aldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu dönemde kadınlar, kendi ya da annesine ait geleneksel giysileri ve parçaları sattıkları bilgisini vermiştir. Kadınlar, geleneği yaşatmak için tahta parçalarının üzerine elde kalan giysi parçalarını ya da yeni ürettikleri parçaları giydirmeye başlamıştır. Bu da zamanla Damal bebeğinin ilgi çekmesini sağlamıştır. Geçmişte çocukların oynaması için bez ya da tahtadan daha sade, basit bebekler yapılmış ancak inançlara uygun olmadığı için yöre büyüklerinin bebek yapımını onaylamadığı öğrenilmiştir. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren renkli ve kültürel açıdan dikkat çekici Damal bebeği üretimi az da olsa yapılmaya başlanmıştır. Gonca ALŞAN (Gıcı) isimli bir yöre kadını, ilk zamanlarda tahta bebekler üzerine geleneksel elbiseleri giydirerek üretim yapmış, bu bebekler akrabası tarafından İstanbul Eminönü'nde satılmıştır. Daha sonra Gonca ALŞAN, Hatice DÖNDER, Fidan ATMACA bebeği düzenli bir şekilde üretmeye başlamış ve yaygınlaşmasıyla da 1990'lı yılların ortasında Damal Halk Eğitim Merkezi'nde Damal Bebeği Yapımı Kursu açılmıştır. Hatice DÖNDER ve Fidan ATMACA ilk usta öğreticiler arasında yer almaktadırlar. Bu usta öğreticiler, eğitmenlik sayesinde emekli olabilmişlerdir.

Damal bebeği, sadece yörenin değil Ardahan ilinin de tanıtımında önemli bir rol oynamaktadır. Türkmen kadınının geleneksel giysilerini ve kültürünü tanıtımda önemli bir tanıtım aracı olan Damal bebeği üretimi aynı zamanda il, ilçe ve köylerin tanıtım ve ekonomik gelirine katkı sunmaktadır.

Ayrıca Ardahan Merkezde Damal Bebek Evi ziyaret edilmiş ve üretici kadınlar ile görüşölmüşür. Elde edilen sonuçlara göre, geleneksel Damal bebeği yapımının sürdürölmesi, bebeği yapan üretici kadının da sosyal ve ekonomik açıdan desteklenmesiyle mümkün olacağı kanısına varılmıştır.

Araştırmada ulaşılan diğer önemli bir sonuçta; bebeğe giydirilen geleneksel giysilerin, üretiminde ve işlenmesinde biçim, motif, renk ve malzeme türü bakımından geleneksel elbisenin orijinali dışına çıkıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum hem biçim hem de motif bakımından geleneksel yapının deformasyona uğramasına neden olmaktadır. Geleneksel Damal kadın giysileri için yapılan alan araştırmalarında 70-80 yıllık geleneksel elbiselere ulaşılmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Bu geleneksel elbiseler ile günümüzde yapılan Damal bebeği elbiseleri karşılaştırılmıştır. Sürdürölabilirliği yakalamak adına elbisenin daha ilgi ve dikkat çekici hale getirilmesi çabası, giysinin geleneksel yapısının estetik ve kültürel açıdan zarar görmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle, giysinin orjinaline sağdık kalınarak geleneksel özelliklerini koruyarak üretilmesi ve devam ettirilmesi için bu bebeklerin öncelikle Damal kadınları tarafından üretilmesi daha doğru olacaktır. Çünkü Damal kadını giysilerle duygusal bir bağ içindedir ve onlar için bu giysiler eşya olmanın ötesinde genç kızlık ve yetişkinlik dönemlerinin izlerini taşıyan birer hatıra niteliğindedir. Bu giysileri hiç giymemiş olan genç Damal kadınları için de ayrı bir çekiciliği olduğu gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak; ilde ve Türkiye'nin genelinde ilgi gören geleneksel Damal bebeklerinin yapımı ve satışının gerçek anlamda sürdürölabilir hale gelmesi için ilgili kurum ve kuruluşların desteği ile çözüm odaklı projeler ve uygulamalar yapması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, D. (2009). Günümüzde Geleneksel Oyuncaklar. *Milli Folklor*, 182-191.
- Ay, G., Bakır, S. (2008). Giysileri Koruyup-Yaşatmada Standartlık; Yozgat Yöresi Kadın Giyimi Teknik ve Kalıp Çizimlerinin Örnek Çalışması. *Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (s. 310-318). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Begic, H. N. (2015). Kadın Girişimciliğinde Alternatif Bir Üretim: Geleneksel Giysili Keles Yöresi Yapma Bebekleri. *İdil*, 107-124.
- Bilgin, N. (1997). *Folklorik Yapma Bebekçilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Buhurcu, A., Baranseli, M., Demiral, B., Talınlı, İ., Ercan, O., Ercan, M. (1967). *Kars İl Yıllığı 1967*. Ankara: Tisa Maatbacılık Sanayi.
- Çeliksap, S. (2015). Giyim ve Modanın Kısa Öyküsü. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 1(1), 157-164.
- Diken, H. A. (2017). Damal Yöresi Türkmenlerinde Eski Türk İnanç İzlerine Dair Bazı Tespitler. *III. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu* (s. 79-91). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölümü Yayınları.
- Dundes, A. (1997). *The Study of Folklore. What Is Folklore?* *Milli Folklor*, 74-76. Erişim adresi: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=36&Sayfa=73>
- Erişti, O., Konak, F., Akdemir Evrendilek, G., Arlı Sürel, S., Küçük, L. (2020). *Ardahan Coğrafi İşaret Potansiyeli*. Ardahan: ATSO-Figen Konak Marha Patent ve Danışmanlık Hiz. Tic. Ltd. Şti.
- Gündoğdu, H., Aktemur, A. (2000). *Kaleler ve Kuleler Kenti Ardahan*. Ankara: Ardahan Valiliği
- Güven, F. (2018). Oyuncağın Endüstrileşme Sürecinde Kimlik ve Aidiyetin Sürdürülebilirlik Simgesi Olarak "Damal Bebeği". *IV. Uluslararası Alevilik Ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı* (s. 655-666). Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Kılınç, N., Yıldırım, F. (2008). Geleneksel Konya Giyiminde Şalvar ve İşlikler. *Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (s. 47-57). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

- Kuran, E. (1992). Kars'ın 30 Ekim 1920 Ermenilerden Kurtarılması. *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu* (s. 219). Kars: Kars Valilği ve Atatürk Üniversitesi.
- Küçükugurlu, M. (2012). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kars-Erzurum Yöresi Alevi-Türkmenleri ve Esat Uras'ın Bir Raporu. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62 (Ocak 2013), 183-198.
- Özel, M., Tan N. (1992). *Folklorik Türk Kıyafetleri*. Ankara: TÜPRAŞ.
- Özdemir, N. (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), 1-28.
- Sakin, N. (2010). Yerel Bir Kültür Ürünü Örneği: Soğanlı Bebekleri. *Folklor/Edebiyat*, 16(63), 179-190.
- Sakin, N. (2016). Türkiye'de Geleneksel Kıyafetlerin Yaşatılmasında "Folklorik Yapma Bebekler". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 177-202.
- Sormaz, F. (2010). *Çocukluk İmgesi, Oyun ve Oyuncak: Sosyo-Kültürel Bir Analiz*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya
- Sümer, A. (1997). Alevi-Bektaşî Kültüründe Renkler ve Semahlardaki Figürlerin Anlamı. *Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri* (s. 386-390). Ankara: Kültür Bakanlığı, Halk Kültürü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.
- Yoldaş, E., Karaburun Doğan, D., Akgün, Ş. O. (2023). Ardahan Damal Yöresi Alevi Cemleri ve Semah Ritüeli. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 8(2), 34-42. <https://doi.org/10.22252/ijca.1180321>
- Timur, M. C., Gündoğdu, Ş. K. (2020). Coğrafi İşaretli Ürünlerin Yerel Kalkınma Üzerine Etkileri: Ardahan İli Örneğinde Bir Değerlendirme. İ. Kurtbaş (Ed.) içinde, *Ardahan Değerlemeleri 2* (s. 265-285) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tutar, H., Elyıldırım, G., Sever, M. F., Sarışen, M. (2013). *Ardahan'ın Sosyo-Ekonomik Durumları ve Uygun Yatırım Alanları*. Ardahan: SERKA
- Türk Dil Kurumu. (t. y.). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

KAYNAK KİŞİLER

Ayten DEĞİRMENCİ, Damal Dereköy, Görüşme tarihi: 2024

Birdane SALCAN, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Fidan ATMACA, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Fidan DAMAT, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Filiz DEĞER, Damal Aşağı Damal, Görüşme tarihi: 2024

Güldeste DEĞER, Damal Aşağı Damal, Görüşme tarihi: 2024

Güneş ABDAN ÖZÇELİK, Damal Çaybaşı Mahallesi, Görüşme tarihi: 2024

Hatice DÖNDER, Damal Aşağı Damal, Görüşme tarihi: 2024

Hikmet DÜNDER, Damal Aşağı Damal, Görüşme tarihi: 2024

Hülya ABİ, Damal Aşağı Gündüş Köyü, Görüşme tarihi: 2024

Hüsniye DAKA, Damal Aşağı Damal, Görüşme tarihi: 2024

Hüsniye YAĞCI, Damal Merkez, Görüşme tarihi: 2024

Kübra ERTEN, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Mahir ÇİNTEMUR, Damal Dereköy, Görüşme tarihi: 2024

Melek HOCAOĞLU, Ardahan Merkez, Görüşme tarihi: 2024

Mert Ali DEĞER, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Naz DEĞİRMENCİ, Damal Dereköy, Görüşme tarihi: 2024

Nuray ÖNER GÜLER, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Nurcan DEĞİRMENCİ, Damal Dereköy, Görüşme tarihi: 2024

Özden DOLANBAY, Damal Merkez, Görüşme tarihi: 2024

Peri DEMİRBİLEK, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Seyran GÜRBUDAK, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Şimşir DEĞİRMENCİ, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Yadiğar DEĞİRMENCİ, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Yasin ZORLU, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Yıldız DOLANBAY, Damal, Görüşme tarihi: 2024

Zöhre ERDOĞAN, Damal, Görüşme tarihi: 2024

EKLER

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ SANAT ve TASARIM ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 20/12/2024

Tez Başlığı: Geleneksel Giysili Damal Bebeğinin İncelenmesi ve Üretim Aşamaları

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 97 sayfalık kısmına ilişkin, 20/12/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **10**

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☒ Alıntılar hariç/dâhil
- 4- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardaahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

20/12/2024

Adı Soyadı:	Saffet Esra ÇORA
Öğrenci No:	21408900001
Ana Bilim Dalı:	Sanat ve Tasarım Ana Bilim Dalı
Programı:	Sanat ve Tasarım (Disiplinlerarası)
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr. Filiz ÖZTÜRK

Detaylı Bilgi: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>

Telefon: 0-4782117522

Faks: 0-4782117523

E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

EK 2. ETİK KURUL İZİN

T.C.
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-67796128-000-2200042016
Konu : Bilimsel Yayın ve Etik Kurul Kararı
(Dr. Öğr. Üyesi Filiz ÖZTÜRK)

15.12.2022

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Filiz ÖZTÜRK

Danışmanı Olduğunuz Yüksek Lisans Öğrencisi Saffet Esra ÇORA'nın "**Ardahan Damal Bebeğinin İncelenmesi ve Özgün Seramik Uygulamaları**" başlıklı çalışması Üniversitemiz Etik Kurulu tarafından değerlendirilmiş olup, yapılan değerlendirme sonucunda söz konusu tez çalışmasının Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kriterlerine uygun olduğuna karar verilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ
Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanı

Belge Doğrulama Kodu: T3F3PP9

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi:

<https://tbys.ardahan.edu.tr/ERMS/Record/ConfirmationPage/Index>

Adres: Ardahan Üniversitesi Yenisey Kampüsü Rektörlük Hizmet Binası , Çamlıçatak Mevkii, Ardahan
75002
Telefon No: (0 478) 2117575
e-Posta: havak@ardahan.edu.tr
Kep Adresi: ardahanmuni@hs01.kep.tr

Faks No: (0 478) 2117509
İnternet Adresi: www.ardahan.edu.tr

Bilgi için :

Kubilay Aras
Etik Kurul Raporörü

Telefon No:

(0 478) 2117575

ÖZ GEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Adı Soyadı : Saffet Esra Çora

Eğitim Durumu

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı
2021-2024

Yüksek Lisans Öğrenimi : Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sinema-TV Bölümü
2016-2019

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi
Sinema-TV Bölümü

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Group Production
C&O Production
S.H.A.R.K. Film
Sinemaj
1000 Volt

İletişim

E-Posta Adresi

Tarih

Jüri Tarihi : 14.11.2024